



УДК: 378.1 (430+436) "17"

О. І. ШИЙКА, викладач

Львівський техніко-економічний коледж Національного
університету «Львівська політехніка», МОН України
вул. Пасічна 87, м. Львів, 79032, Україна
shyyka@rambler.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКИХ ТА АВСТРІЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У XVIII СТОЛІТТІ

***Анотація.** Розглянуто особливості розвитку німецьких та австрійських університетів у XVIII столітті. Основною характерною рисою модернізованих німецьких та австрійських університетів епохи Просвітництва визначено активне втручання держави у їхню життєдіяльність. Як приклад такого позитивного впливу описано університети німецьких міст Галле та Геттінгена. Проаналізовано досвід модернізації австрійських університетів у XVIII столітті, визначено його основні недоліки та переваги.*

Ключові слова: університет, Просвітництво, королівство Пруссія, Австрійська монархія, реформи університетської освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Шлях європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін в політичному, економічному й соціальному житті нашої держави. Саме тому останніми роками відбуваються реформаційні процеси в освітній галузі, спрямовані на досягнення рівня світових стандартів. У зв'язку з цим заслуговує на увагу детальне та усестороннє вивчення розвитку європейської системи університетської освіти в ранній період Нового часу. Саме тоді європейська система університетської освіти зберігалась ще у середньовічному «варіанті», проте поряд із різного роду кризовими явищами відбувалися процеси трансформації та впровадження прогресивних змін, що дозволяє твердити про її еволюцію. Вивчення цього масиву історичного досвіду буде мати позитивне значення для поглиблення знань у галузі теорії і практики розвитку університетської освіти.

У цьому контексті на підвищену увагу заслуговує досвід німецьких університетів, оскільки особливості їх становлення у XVIII столітті найбільш характерно ілюструють загальні проблеми і тенденції розвитку європейської університетської освіти в цілому. Саме на німецьких землях у той період виникли передумови формування так званого «класичного університету», ідею якого згодом було проголошено і втілено в життя. У порівняльному контексті цінним є також досвід іншої німецькомовної держави – Австрійської монархії, складовими частинами якої тривалий час були й українські землі – Галичина, Буковина і Закарпаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох зарубіжних літературних джерелах досить детально розглянуто історію становлення системи університетської освіти. Це, зокрема, фундаментальні праці Г. Енгельбрехта, Н. Гаммерштайна, Ч. Хаскінса, Е. Кебберлі, Ф. Грейвза та колективу авторів у багатотомному виданні «Історія університету в Європі» під редакцією В. Рюгга та інших. Система освіти та



проблеми вищої школи Німеччини стали об'єктом досліджень вітчизняних науковців Н. Абашкіної, К. Корсака, М. Зубрицької, А Сбруєвої, О. Васюк та інших дослідників. Однак у вітчизняних літературних джерелах особливості історії розвитку європейських університетів німецькомовних країн у вказаному періоді відображені недостатньо. Це й зумовило мету цієї публікації.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження особливостей розвитку німецьких та австрійських університетів у XVIII столітті.

Вклад основного матеріалу дослідження. У XVII–XVIII столітті остаточно сформувалось королівство Пруссія, яке згодом стало відігравати провідну роль у рамках Німецької імперії. Велике значення для цього мали освіта та наука, розвиток яких практично не підтримувався державою. На початку XVII століття в Пруссії школи почали відділятися від церкви для сприяння інтересам держави, і до середини XVII століття майже у всіх німецьких землях, включаючи католицьку Баварію, була запроваджена система державно-церковних шкіл, які функціонували в Німеччині до середини XVIII століття, а потім на протязі 50 років трансформувалися в державні заклади освіти [3, с. 40]. Це сприяло розвитку початкової та середньої освіти. Такі ж тенденції були властиві і тогочасній вищій освіті. Переломним моментом в її розвитку було заснування 1694 року університету в м. Галле на території герцогства Бранденбург. Цей заклад завдяки цілком новим методам роботи вважався цілком сучасним університетом. Створення університету підтримував Фрідріх III Бранденбурзький, згодом король Пруссії. Він вважав, що функціонування закладу має відповідати сучасним тенденціям в освіті та призначив професорами людей, від яких вимагав провести реформування викладання теології, права, медицини і філософії задля досягнення вищого рівня освіченості німецького населення.

У зв'язку з цим філософія Аристотеля була замінена на філософію Декарта і Бекона, а латинська мова в аудиторії була замінена німецькою, викладання права було якісно змінене відповідно до тогочасних потреб держави. Якість медичної освіти підвищилася завдяки тому, що медицина викладалася на основі методів спостереження, експерименту і дедукції. Значно підвищилася якість знань слухачів університету в зв'язку з тим, що факультети філософії і мистецтва почали викладати математику і фізику. Великий вплив також мало запровадження вільного наукового дослідження без втручання теологічного факультету, що дуже швидко стало характерною рисою цього закладу. Завдання професорів університету полягало в тому, щоб озвучити певні наукові твердження, які активно дискутувалися зі студентами, що доводили власний погляд на цю ж проблему. Така лібералізація освіти в університеті сприяла підвищенню рівня освіченості цілої країни, розвитку методології наукового дослідження і, відповідно, підвищенню якості знань.

У той же час саме в м. Галле почали інституційно оформлюватися нові взаємовідносини між університетом та державою. Університет, залишаючись за формою ще автономною корпорацією із середньовічними привілеями, уже поступово переходив під контроль держави. Так, він отримав традиційні привілеї, у тому числі судовий імунітет для всіх своїх членів. Але при цьому університетський суд був підпорядкований придворному урядовцю – таємному радникові юстиції, і в цьому сенсі позбавлений автономії [2, с. 236].

У 1734 році ще один новий університет був заснований в м. Геттінгені; він став осередком прогресивних ідей епохи Просвітництва. Вперше в королівських привілеях



та університетському законодавстві було закріплено принцип «свободи викладання», тобто необмежену свободу професорів викладати відкрито або приватно та обирати для своїх лекцій будь-які книги, які вони вважатимуть за потрібне.

Програма викладання в Геттінгенському університеті була значно оновлена і повністю відповідала вимогам епохи Просвітництва – освоєнню практичних корисних знань, які могли б згодом використовуватися для удосконалення усього суспільства. На перше місце серед галузей знань вийшли суспільно-політичні дисципліни: державне право, економіка, фінанси, географія, статистика. Викладання класичних мов піднялося на якісно новий рівень: один із найвідоміших професорів університету Кристіан Готлоб Гейне (1729–1812) розробив особливу форму занять – філологічний семінар, що сьогодні вважається попередником усіх університетських семінарів XIX ст. Регулярні державні субсидії дозволили університету придбати нове обладнання, збудувати анатомічний театр, спеціалізовані лабораторії, а також університетську бібліотеку, книгами якої могли користуватися не лише викладачі, але й студенти [4, с. 87].

Загалом у 1750–1780 рр. у багатьох державах Європи було проведено низку освітніх реформ, лейтмотивом яких була ідея відповідальності держави за освіту своїх громадян. Особливе значення для університетів австрійських земель мали задум реформування освіти, його реалізація та отримані результати. Їх оновлення було лише складовою частиною політичного плану модернізації та уніфікації державних закладів освіти у територіально розрізнених володіннях Габсбургів, що знаходились в Центральній та Східній Європі.

Цей план здійснювали в період свого правління католицькі монархи Марія Терезія (1740–1780) та її син Йозеф II (1780–1790). В основу їхньої діяльності було покладено ідеї Просвітництва, тому ця епоха вважається досконалим зразком для вивчення просвітницького абсолютизму в Європі.

Ще наприкінці XVII століття австрійські університети перебували під доволі значним впливом церковної влади. Яскраве свідчення цього – єзуїтський навчальний статут «*ratio studiorum*». Саме цей документ у редакції 1616 року був основою університетського устрою в Австрії. Особливо негативним був його вплив на вивчення юридичних та медичних наук, що були поза межами інтересів єзуїтського ордену [5, с. 322].

Із приходом епохи просвітницького абсолютизму вплив єзуїтського ордену в сфері освіти був поступово обмежений. Імператриця Марія Терезія цілеспрямовано розпочала освітні реформи, що були передусім спрямовані на «модернізацію» Віденського університету. Відповідальність за їх практичну реалізацію було покладено на її придворного лікаря, видатного австрійського діяча епохи Просвітництва Герарда ван Світена. За дорученням імператриці він склав новий навчальний план для медичного факультету, що відповідав усім тогочасним вимогам підготовки лікарів. У проекті було заплановано відкриття нових кафедр хірургії, ботаніки, хімії, а також ботанічного саду та університетської клініки.

Суттєвих змін зазнали також концептуальні засади організації університетського навчального процесу: курс навчання на філософському факультеті був скорочений до двох років, додатково запроваджені нові лекції з історії та риторики. Увесь курс навчання був розподілений на частини, наприкінці для контролю знань проводилися екзамени. Повний термін навчання тривав п'ять років, а після закінчення курсу надавався вчений ступінь доктора права. Для кожного з



лекційних курсів був затверджений список літератури, а професорам на лекціях суворо заборонили диктувати матеріал, вимагаючи живого спілкування зі слухачами.

Однак перші реформи в сфері університетської освіти мали риси жорсткої регламентації. Кандидати на професорські посади уже не обиралися колегією викладачів, а призначалися імператорським двором, ним же затверджувалася кандидатура декана; значною мірою були обмежені судові та фінансові права університету. Для кожного факультету державою був призначений навчальний керівник (директор), що мав визначати мету та зміст навчальної діяльності, окремий державний чиновник відповідав за фінансовий контроль. У 1760 році був створений єдиний орган управління народною освітою – придворна комісія із навчальної діяльності, яка стала центральним органом, що планував та здійснював управління університетами та гімназіями. Всі ці перетворення мали й політичну мету – поступово зробити університети державними закладами. Цей процес остаточно завершився 1773 року. Саме тоді був скасований орден єзуїтів [5, с. 321].

Освітньо-політичні погляди Йозефа II мали радикальний вплив на розвиток австрійських університетів. Остаточно було ліквідовано університетську автономію, судову юрисдикцію університетів, а все їхнє майно та фонди перейшли до держави. Професорам навіть заборонили носити мантиї, щоб зовні вони не відрізнялися від інших державних чиновників. Суттєво посилилась регламентація навчання в університетах. Під загрозою штрафу професори не мали права під час проведення лекції відступати від змісту затвердженого підручника або навчальної програми. На службу дозволялося приймати лише тих, хто здав детально регламентований університетський екзамен – фактично це була заборона навчатися за межами імперії. У 1784 році згідно з указом Йозефа II вводилося навчання німецькою мовою. Управління університетів католицькою церквою було остаточно припинене; вводився принцип віротерпимості. Саме на австрійських землях у 1782 році до навчання в університетах були допущені євреї [5, с. 324].

Для того щоб раціонально використовувати кошти, що виділялися на університети, було заплановано значно скоротити та централізувати систему вищої освіти. Саме тому статус окремих університетів (в м. Інсбрук, Грац, Брюнн (Брно)) був понижений до ліцеїв. Загалом Йозеф II вважав, що університетів в його країні «надто багато» та «в австрійських і богемських землях досить лише трьох – у Відні, Празі та Галичині» [1, с. 2]. Тому 21 жовтня 1784 року імператор видав диплом про заснування у Львові університету його імені на базі наявних навчальних закладів (зокрема колишньої єзуїтської академії, ліквідованої після скасування ордену єзуїтів 1773 р.). У дипломі йшлося, що «у Львові, як столиці Галичини, вже існуючі і ті, що будуть відкриті в майбутньому наукові інститути творитимуть разом університет із такими факультетами: богословським, правничим, філософським і медицини» [1, с. 2].

Наслідки реформ Йозефа II мали лише частково позитивний характер, наприклад, покращення облаштування Віденського університету. Загалом же увесь час виявлялися різноманітні недоліки реформ, тотальний контроль призводив до того, що окремі незначні конфлікти розглядалися тривалий час чиновниками високого рангу. Зрештою, навіть імператор неодноразово висловлював незадоволення ходом реформ та підготовкою державних службовців.

Висновки результатів дослідження. Отже, характерною рисою модернізованих німецьких та австрійських університетів епохи Просвітництва було активне



втручання держави у їхню життєдіяльність; яскравим прикладом позитивного впливу стали університети м. Галле та Геттінген. У цілому держава залишила їм традиційні привілеї самоуправління: свободу викладання, судовий імунітет учених. Було значною мірою оновлено програму викладання, запроваджено ряд нових дисциплін, удосконалено методи навчання, за рахунок державного фінансування покращено матеріально-технічну базу університетів.

Дещо інший шлях модернізації університетів обрала Австрія. Внаслідок проведених у другій половині XVIII століття реформ університетська освіта стала надзвичайно строго регламентованою державою, були усунені всі елементи корпоративності, обмежена свобода викладання та навчання. Досвід Австрійської монархії свідчить, що жорстка державна регламентація негативно впливає на розвиток університетів. Проте незважаючи на вказані недоліки, австрійські університети аналізованого періоду мали свої переваги, оскільки впроваджували у свою діяльність передові ідеї.

Перспективи подальших розвідок. Протягом століть університет зазнавав значних змін, змінюється він і сьогодні, буде змінюватись і в майбутньому. Важливо зрозуміти логіку цих змін, та чому в конкретний історичний період впроваджуються ті чи інші реформи. Отже, відповідний досвід німецьких та австрійських університетів заслуговує на подальше вивчення. Це дасть можливість збагнути особливості функціонування сучасних університетів, а, отже, і майбутній шлях їхнього розвитку.

Література

1. Качмар В. П. Львівський університет у вирі століть (історія, наука, постаті) / В. П. Качмар // Каменяр. – 2010. – № 1–2. – С. 1–2.
2. Cubberley E. P. The History of Education / E. P. Cubberley. – Cambridge, MA : Riverside Press, 2004. – P. 234–238.
3. Hammerstein N. Bildung und Wissenschaft vom 15. Bis zum 17. Jahrhundert / N. Hammerstein. – Oldenburg : Oldenbourg Verlag, 2003. – P. 39–42.
4. Schindling A. Bildung und Wissenschaft in der Frühen Neuzeit 1650-1800 / Anton Schindling. – 2. Aufl. – München : Oldenburg. 1999. – P. 87–91.
5. Schübl E. Der Universitätsbau in der Zweiten Republik / E. Schübl. – Wien : Verlag Berger Horn, 2005. – S. 321–327.

О. И. ШИЙКА, преподаватель

Львовский технико-экономический колледж Национального университета «Львовская политехника», МОН Украины
ул. Пасичная 87, г. Львов, 79032, Украина
shyyka@rambler.ru

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НЕМЕЦКИХ И АВСТРИЙСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ В XVIII ВЕКЕ

Аннотация. Рассмотрены особенности развития немецких и австрийских университетов в XVIII веке. Определена основная характерная черта модернизированных немецких и австрийских университетов эпохи Просветительства – активное вмешательство государства в их жизнедеятельность. Как пример позитивного влияния такого рода описаны



университеты немецких городов Галле и Геттинген. Проанализирован опыт модернизации австрийских университетов в XVIII веке, определены его основные недостатки и преимущества.

Ключевые слова: университет, Просветительство, королевство Пруссия, Австрийская монархия, реформы университетского образования.

O. I. SHYIKA, lecturer

Lviv Techno-Economic College of Lviv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine
87 Pasichna Str., Lviv, 79032, Ukraine
shyyka@rambler.ru

THE PECULIARITIES OF GERMAN AND AUSTRIAN UNIVERSITIES' DEVELOPMENT IN THE 18TH CENTURY

***Abstract.** The peculiarities of German and Austrian universities' development in the 18th century have been considered. Active interference of the state into the universities' activity has been defined as the main characteristic feature of modernized German and Austrian universities of the Enlightenment. The universities of Halle and Goettingen have been given as an example of such positive influence. The experience of modernization process of Austrian universities in the 18th century, its advantages and disadvantages have been analyzed. The experience of German universities has been illustrated as example of common problems and tendencies of European university education in general. It has been revealed that preconditions for the formation of the so-called «classical university», an idea of which was later declared and put into practice, appeared on the German lands.*

The peculiarities of German universities' activities have been defined. Among them are: traditional privileges of self-government given by the state; academic freedom; judicial immunity of scientists; updated teaching practice; a number of new disciplines; improved teaching methods; developed technical resources of universities due to state funding.

It has been defined that Austria chose slightly different way of university modernization. University education became extremely strictly regulated by the state, all elements of the corporatism were eliminated, and freedom of teaching and learning was limited. Experience of the Austrian monarchy suggests that strict government regulation adversely affects the development of universities. However, despite the shortcomings, Austrian universities of the analyzed period had their advantages, since they implemented progressive ideas into practice.

Key words: university, the Enlightenment, Kingdom of Prussia, Austrian monarchy, university education reform.

Bibliography

1. Kachmar V. P. Lviv University in the middle ages (history, science, figures) / V. P. Kachmar // Kameniar. – 2010. – № 1–2. – S.1–2.
2. Cubberley E. P. The History of Education / E. P. Cubberley. – Cambridge, MA : Riverside Press, 2004. – P. 234–238.
3. Hammerstein N. Education and Science through 15–17 centuries / N. Hammerstein. – Oldenburg : Oldenburg Verlag, 2003. – P. 39–42.
4. Schindling A. Education and Science in Early Modern Europe 1650-1800 / Anton Schindling. – 2. Aufl. – München : Oldenburg. 1999. – P. 87–91.
5. Schübl E. The university building in the Second Republic / E. Schübl. – Wien : Verlag Berger Horn, 2005. – S. 321–327.